

64. Gontarski: i. m. 92.
 65. McMillan & Fehsenfeld: i. m. 220.
 66. Beckett: i. m. 109.
 67. Gontarski: i. m. 58.
 68. Beckett: i. m. 119.
 69. Uo. 127.
 70. Gontarski: i. m. 50.
 71. Uo.
 72. Beckett: i. m. 146.
 73. McMillan & Fehsenfeld: i. m. 225.
 74. Beckett: i. m. 109.
75. Kalb, Jonathan: BECKETT IN PERFORMANCE. Cambridge University Press, Cambridge, 1989. 177.
 76. Beckett: i. m. 143.
 77. Gontarski: i. m. 65.
 78. Beckett: i. m. 151.
 79. Gontarski: i. m. 71.
 80. McMillan & Fehsenfeld: i. m. 224–225.
 81. Hugh, Herbert: BRIEF ENCOUNTER WITH A STAGE IRISHMAN. In: *The Guardian*, 1980. június 1. 19.
 82. Calder, John (szerk.): BECKETT AT SIXTY. Calder and Boyars, London, 1967. 86.

Halasi Zoltán

GYEPŰ

Elfriede Jelinek „Rohonc” című színművéről*

Vonalak

Védővonalak: forradásos földhegek, betonbibircsókók Európa testén. Lőrések, alagutak. Történetük nem a „Meginot”-val kezdődik, bár ez a legköltségesebb és a legkomfortosabb, keskeny nyomtávú földalatti vasúttal, laktanyákkal, kórházakkal, közművekkel. A „Meginot”-ra válaszol német oldalon a Nyugati Fal (Westwall, Hitler-vonal), maga alá temetve a Führer lakásépítési programját. Német, osztrák, magyar, lengyel területigények préselik ki Csehszlovákiából a körbefutó „Beneš-vonalat”; a bunkerek francia licenc alapján készülnek. Szintúgy a „Meginot” mintáját követik a lengyel erődlétesítmények mind a négy égtáj felé. Német oldalon a Keleti és a Pomerániai Fal (Ostwall, Pommernwall) állja útját a lengyel „fenyegetésnek”, a szovjetek az egész kapitalista világ, közelebbről Kelet-Porosz- és Kelet-Lengyelország mentén építik ki a győzhetetlen Sztálin-vonalat. Görögország a Macedóniára ácsingózó Bulgáriával szemben a Metaxa-vonalra támaszkodik. Az eddig felsorolt államok hadilábon állnak egymással, ám az olasz Alpesi Fal (Vallo Alpino) a szövetséges németek étvágyától védi Dél-Tirolt. Csupa gigászi műtárgy, állami óriásberuházás, a „békebeli” harmincas évek alkotásai. Senki nem akar háborút.

Valahogy mégis meglódnak a páncélosok, mozgásba hozva a határokat is. És Délkelet-Lengyelországban már épül a német Otto-, vele szemben a szovjet Molotov-vonal. Aztán a német kolosszus (kis kerülővel) átlép Maginot-n, Molotovon, Sztálinon, át a beléjük fektetett sok százmillió munkaórán, óriásira növelve a birodalom területét minden irányban. Eddigi védvonalai az ország belsejébe csúsznak, ezért fegyverzetüket, páncélzatukat az új határokon hasznosítják. Mert minél nagyobb az impérium, annál nagyobb támadási felületet kínál. Sebezhetőségét keleten a Baltikumtól a Krímig tervelt

* Elfriede Jelinek drámáját következő számunkban közöljük.

Párduc-Wotán-állás (Panther-Wotan-Stellung), nyugaton a Viscayai-öböltől Dániáig az óceánra meredő Atlanti Fal (Atlantikwall) hivatott nullára csökkenteni. Csakhogy a Párduc-Wotán mélységi kiépítésére már nem futja az időből, a lassan erőre kapó szovjet kolosszus átlép rajta, át a beléfkettett sok millió kényszermunkaórán, és hamarosan hazánk közelébe ér.

Ekkor Minden Idők Legnagyobb Hadvezére (AH) úgy dönt, hogy a Harmadik Birodalmat Magyarországon kell megvédeni. Szerencsére már van nekünk egy hármas védgyűrűnk a Kárpátok előterében és hegyvölgyeiben (derék magyar leventéink, székeleink és munkaszolgálatosaink építik vállalva), azzal várjuk az oroszokat. Nem is igen jutnának túl rajta; a Hunyadi- és a Szent László-álláson még nagy nehezen csak-csak, de a hágók elretesztelt szorosain már aligha. Mivel azonban a románok meg a bolgárok hátat fordítanak hűségnek és becsületnek, az orosz is sarkon fordul, és (kis kerülővel) átlép a mi áttörhetetlen Árpád-vonalunkon. Így persze könnyű! Mirajtunk azonban ezután sem múlik semmi, már készül (Kassától Csurgóig) a Karola-, a Róza-, az Attila-, a Margit-, a Jenő-, az Olga, a Klára- és a Zsuzsanna-vonal, és persze mindenekelőtt ott van Csörsz árka (Diga del Diavolo), az pontosan tudja, hogyan kell megállítani a keleti barbárokat.

Ha a Népek Nagy Tanítója (JVSZ) nem dönt úgy, hogy a magyarok fővárosát menetből kell bevenni, maximum öt nap alatt, és az Attila-vonallal bajlódó ukrán frontok bevárhatják az erősítést, ahogy Malinovszkij marsall szerette volna, akkor nem hetvenhat napig tart az ostrom, és Budapest építészeti arculata ma valószínűleg sokkal egységesebb lenne. Így azonban a Nemzeti Összefogás Kormányának jut ideje a maradék Csonkahaza kiürítésére. Mennek a gyárak, a gépek, a vagonok, megy a Szent Korona, megy a Szent Jobb. Megy az Országgyűlés, a kormány, a minisztériumok. Megy a honvédség, a csendőrség, mennek a leventék. Legelőbb is Hungária Egyesült Földek egyetlen biztonságosnak látszó sávjába, a Nyugati Gyepűre.

Ott már októbertől épül a Sánc, Pozsony-erődötől Sopronon át Radkersburgig. Ez lesz a Birodalmi Védőállás (Reichschutzstellung), civil nevén a Délkeleti Fal (Südostwall). Ha valami kifürkészhetetlen okból a barbárok átlépnének Karolán, Rózán, Margiton, Jenőn, Olgán, Klárán és Zsuzsannán is, itt el fognak akadni egyszer s mindenkorra. Öt méter széles, három méter hatvan centi mély árkaink, két-három méter magas sáncaink, fával fedett, körkörös lőállásaink, tankakadályaink megálljt parancsolnak majd a vörös veszedelemnek. Egyszemélyes bunkernak betongömbök és -hengerek százait gyártjuk az ellenség elrettentésére. Rajtunk a világ szeme! Ki védi meg az egyébként bevehetetlen Alpési Erődöt (Alpenfestung), amely titkos repülőgéphangárokat, csodafegyvert és elit csapatokat rejt az utolsó pillanatokra tartogatva, ha nem a mi megingathatatlan mőtárgyunk itt, pár száz kilométerrel keletebbre, a magyar-osztrák határon?

Nulla dies sine linea. Igaz, gép nincs, minden kézi erővel történik, a késő őszi esők feláztatják, a téli fagyok feltörhetetlenné teszik a földet, de Radkersburgtól Pozsonyig így is háromszázezer sáncoló (Schanzer) dönti a fát, ássa az árkot, és nincs egyedül, mert további hétszázézer folytatja az erődítést észak felé, a Pozsony-Brünn-Olmütz-Stettin vonalon (Nibelungen-Stellung), fel a Keleti-tengerig, el egészen Königsberg-erődig. Egymillió ember nyüzsg reggeltől estig azért, hogy a Harmadik Birodalom időt nyerjen, mert Minden Idők Legnagyobb Hadvezére tudja, napok kérdése csak, hogy az angolszászok vonalat váltva, különbékét kössenek vele, és immár együttes erővel forduljanak a világnézeti közellenség, a szovjet ellen – ugyanettől tart a Népek Nagy Tanítója is.

A Délkeleti Fal kettős vonala magyar–osztrák területsávon húzódik. A technikai munkálatokat a nagy európai praxissal rendelkező Todt Szervezet (Organisation Todt) mérnökei irányítják néhány utászegység segítségével, humán erőforrásról, ellátásról a Nemzetiszocialista Párt és az SS helyi vezetői gondoskodnak. A kirendelt és a felszólításnak többnyire vonakodva eleget tevő helybeli munkaerőn kívül (igazi internacionalista segítségként) vagy tíz nemzet fiai-lányai vesznek részt az építkezésben, francia, belga, olasz, szovjet, lengyel hadifoglyok, ún. keleti munkások (ukránok, lengyelek, ruszinok, szerbek), és mintegy negyvenezer magyar zsidó munkaszolgálatos, ill. munkára kötelezett. Őket a mi Nemzetvezetőnk adta kölcsön Németországnak még '44 októberében, cserébe azért, hogy a rosszul felszerelt magyar honvédség korszerű fegyverzethozzon. Egyszerű barter üzlet. A Nemzetvezető és miniszterei olyannyira nem bánják, hogy a 15–60 év közötti, zsidónak minősített nők és férfiak német kezekbe kerülnek, hogy amikor a munkaerőt mozgató SS-tisztek magyar helységekbe irányítják vissza a nekik átadott magyar zsidó munkásokat, hungaristáink sziklaszilárdan kijelentik, köszönik, nem kérnek belőlük, inkább a polgári lakosságot dolgoztatják – a zsidók, ha már egyszer kikerültek az országból, maradjanak is kívül rajta, kívül a gyalázatba vert magyar sorson.

Átadáskor az SS-ek – vagy még előbb, már Budapesten razzia közben, udvaron, utcán, a KISOK-pályán vagy az Újlaki Téglagyárban a mi hungaristáink és csendőreink – megvonják tőlük személyi okmányaikat, értéktárgyaikat, beleértve a jobbnak látszó ruhadarabokat is. Átadás után név szerint nem, már csak létszám szerint tartják őket nyilván. Napirendjük, ellátásuk a koncentrációs táborok rendszerét követi, a munka általi megsemmisítés (Vernichtung durch Arbeit) bevált nemzetiszocialista gyakorlatát. Többségük saját lábán érkezik a határra, tíz-tizenkét napos gyalogmenetben – feltéve, hogy útközben nem dől ki a sorból, nem viszik „vándorgettóba” (a Dunába), nem csinálnak belőle „Horthy-tutajt”. Napi tíz-tizenkét órás birodalommentő munkájukért az életben maradók feleannyi kalóriát sem kapnak, mint amennyire szükségük volna, így aztán rohamosan fogynak, mert aki reggel nem áll a lábára, azt agyonverik vagy agyonlövik. Meghalni lehet, elfáradni soha.

'45 márciusában, amikor már hallani az ágyúdörgést, a Margit-, Jenő-, Olga-, Klára-stb. vonalakon átgázoló, közel egymilliós ukrán frontokat és az utakat ellepik a sztyeppe vad csordái elől nyugatra menekülő bánáti, bácskai svábok, erdélyi románok és magyarok, nemkülönben a mi tisztviselői karunk, birtokos osztályunk és mélyen nemzeti érzelmű értelmiségünk családostul, továbbá bekerítettiséget nem tűrő, ellenség közelségét nem álló, csak a végső harcra készülő katonáink, csendőreink és hungaristáink családdal vagy anélkül, ők is közel egymilliónyian, amikor tehát a védvonalak kapuin áthaladó útvonalak úgy eldugulnak, akár a túlterhelt szennyecsatornák, '45 márciusának végén Bécsbe érkezik a Reichsführer SS (HH), hogy személyesen tartson eligazítást a Délkeleti Fal vezérkarának. Nincs könnyű helyzetben, meg is lepi beosztottjait. Azt még értik, hogy a közeledő frontra tekintettel statáriumot kell életbe léptetni, azt is, hogy a munkatáborokat ki kell üríteni, azt azonban nem kis megütközéssel hallják, hogy a zsidó kényszermunkásokat „rendesen” (ordentlich) kell elszállítani Mauthausenba, szárazon vagy vízen, életük lehetőség szerinti megkímélésével. Eddig nem erről volt szó! Azt nem köti az orrukra a Reichsführer SS, hogy éppen titkos tárgyalásokat kezdeményez a Nyugattal, ezért kell vigyázni a zsidó foglyokra, így aztán a bánásmód többnyire nem is követi az új politikai vonalat.

Mert ekkor már egy hete kész az evakuálás precízen kidolgozott forgatókönyve, és abban bizony gyalogmenet szerepel (vasúton a Wehrmachté az elsőbbség), gyalogmenet, hegyi útvonalak, kiszámított napi szakaszokkal, váltott őrséggel, fogadóállomással, napi egyszeri étellemezzel és a változatlanul érvényben lévő parancsal, miszerint foglyok élve nem kerülhetnek az ellenség kezébe, márpedig a magyar zsidó kényszermunkások „védőőrizetesi” (internált fogoly) státuszban vannak. Ugyancsak egy héttel a Reichsführer látogatása előtt veszi kezdetét a nagy létszámú kőszegi táborok kiürítése, ahol a járásképtelenek egy részét agyonlövik, más részét egy téglaszáritó barakkba zárva elgázosítják. Az agyonlövés és/vagy barakkba zárva felgyújtás sztenderdjét alkalmazzák a Délkeleti Fal északi és középső szakaszán szinte mindenütt: Pozsonyligetújfalú, Balf, Fertőfő-héregyháza, Fertőrákos, Hidegség-Ilonamajor, Kópháza, Nagycenk, Sopron, Bozsok, Búcsú táboraiiban. Ezek a tömegsírok hozzáadódnak az eddigiekhez: azokban tízfuszos, éhen halt, agyonvert emberek fekszenek, így az irodalomból ismert Szerb Antal és Sárközy György is. Csak ezután következik a több mint háromszáz kilométeres halálmenet Mauthausen felé.

Rohonc

Nehéz lenne megmondani, mikor szönik magasabbra a hősiség görbéje: a háború elején, közepén vagy a végén. Akkor-e, amikor a tesztelendő új Messerschmittek és Junkerek védtelen lengyel kisvárosokra szórják le bombáikat, akkor-e, amikor Backe étellemez-ügyi államtitkár nagyszabású tervének nyomán több mint kétmillió szovjet hadifoglyot sikerül alig több mint fél év alatt halálra éheztetni (az előirányzatban több mint 30 millió kelet-európai célszemély szerepel), vagy akkor, amikor fölfegyverzett népfelkelők (volkssturmisták), köztük 12–16 év közötti gyerekek lövöldöznek elcsigázott, fegyvertelen zsidók ezreire, köztük fiatal nőkre, anyákra, megmutatva, hogy a németeket határaikon belül senki emberfia nem győzheti le. Nincs fedezék, csak kiállítás és áldozathozatal.

Rohonc (Rechnitz) falusias jellegű mezőváros, azelőtt népes zsidó közösség lakta, őseiket még a helyi nagybirtokos Batthyány-ősök telepítették ide századokkal korábban. Az Anschluss idején eltűntek Rohoncról, el egész Burgenlandból, nem tudni, hová, de nem is hiányoztak senkinek. Transzparensnek hirdették a faluszélen, hogy „Zsidók itt nem kívánatosak!” vagy zsinagógára tűzött fehér zászló, hogy a helység (végre) zsidómentes. És egyszer csak megint feltűnnek, igaz, ezek magyarországiak, javarészt budapestiek, és tessék, százával költöznek be a kastély pincéjébe, mennek „sáncolni” nap mint nap. A kastély földszintjén székel a helyi sáncszakasz vezetőisége, a négyszáz szoba némelyikében a Waffen SS tagjai üdülgetnek már évek óta.

1945. március 24-én este „bajtársi ünnepet” (Gefolgschaftsfest) rendeznek a földszinti (kisebb) nagyteremben. Résztvevők: a grófi pár, Batthyány Iván és Margit, a kastély alkalmazottai, valamint a sáncszakasz vezérkara, az SS, az SA és a HJ (Hitlerjugend) prominensei. Evés-ivás, tánc, aztán 11 óra tájban tíz-tizenkét vendég átvonul egy szomszédos szobába, fegyvert és/vagy töltényt vételez, majd átmenetileg otthagyja a mulatságot. Kb. kétszáz tízfuszos zsidó munkaszolgálatos futott be a faluba (ezek tehát nem a kastély pincéjében lévők), és valakinek el kell hárítania a járványveszélyt. A kétszáz összefagyott, csontsovány éhezőt a vasútállomásra egy használaton kívüli pajtához viszik, páran a kastélybeli sáncépítők közül ezután megássák a gödröket, majd elvonulnak. Történik mindez este, sötétben. Ekkor érnek a tetthelyre hőseink, rövid úton végeznek az erőtlennel, majd visszatérnek a kastélyba; a táncmulatság folytatódik virágvasárnap

hajnalig. A felszámolt járványgóccra néhány életben hagyott pária földet hány, másnap este aztán velük is végeznek a falu egy másik pontján. Mire az ázsiai hordák (öt nap múlva) betörnek, átlépve a Délkeleti Falon, át sok százmillió kényszermunkaórán, a táncmulatság vezéregyéniségei már nyugat felé tartanak, füstölgő kastélyromokat hagyva maguk mögött. Tett fölött az eszme.

A bűnügyben először a szovjetek, majd egy bécsi nyomozó, végül három falusi rendőr vizsgálódik. Háromszor exhumálják a holttestek egy részét, a halál okaként tarkólövést, illetve agyonverést állapítva meg, majd visszatemetik őket. Három eljárást folytat le a Népbíróság, a helyszínen is körülnézve: a bűntény kétségtelen, ám az elkövetők kiléte (a szökésben lévőket kivéve) bizonytalan. A perbe fogott vádlottak száma egyre fogy, náluk is rohamosabban fogynak azonban a vád tanúi. Három vallomást tenni szándékozót tesznek el láb alól Rohonc határában, egy évvel a háború után, egyikük Magyarországról jön, ő (volt) a mézszállítás egyetlen túlélője. A tanúgyilkosságok lepecsételik a falu száját, ezután már csak a védelem sorakoztat fel mentőtanúkat, azok száma folyamatosan nő. Végül három személy ellen hoznak jogerős ítéletet, a többieket felmentik bizonyítottság hiányában.

Nem csak az igazi tetteket nem keríti kézre az igazságszolgáltatás (ők egy ideig Svájcban, aztán Dél-Amerikában, illetve Nyugat-Németországban, majd Dél-Afrikában tengetik életüket a grófnő támogatásával), az igazi áldozatokat sem sikerül méltó módon eltemetni mind a mai napig. A kivégzetteket elkaparó, másnap legyilkolt húszfős csoport (kisebbik) tömegsírját véletlenül feltárja valaki a hatvanas évek elején, a többiekét azóta sem találják. A negyvenes években a helyszínről állítólag térképet készítettek a szovjetek, de azt azóta sem látta senki, a helyi osztrák orvos, aki részt vett az exhumálásban (és aki szerint egyik áldozat sem volt tízfuszos), ugyancsak tisztában lehetett a hellyel, de ő hamarosan meghalt. A rohonciak természetesen pontosan tudták (és nyilván tudják ma is), hol lettek elhantolva a munkaszolgálatosok, de ők, azóta, hogy megindult a tömegsír keresése, nem mondanak semmit. Ők nem voltak ott, ők nem tudják. Idestova ötven éve folyik a sírkutatás Rohoncon, hivatásos és amatőr történészek váltják egymást, egyiknek a műszerei tökéletesek, másoknak a teóriái, és semmi. Semmi, de semmi. A városka hallgat. Próbaásás, kutatóárkok. A jó ügy mint vezérfonal. Etikai komolyság, koboldszerű kacagás.

Felejtéskultúra

Ausztria volt, van, lesz. Majdnem a háború végéig úgy volt, hogy nem lesz, de 1943-ban a nagyhatalmak eldöntötték, hogy Hitler első áldozata Ausztria volt, szuverenitása tehát helyreállítandó. 1945-ben ezen az áldozati alapon nyugodott a Második Köztársaság függetlenségi nyilatkozata (és a tíz évvel későbbi alkotmány is). Ebben szociáldemokraták, néppártiak és kommunisták kinyilatkoztatták, hogy a Harmadik Birodalom legázolta Ausztriát, erőnek erejével hozzáláncolta a hitleri diktatúrához, amivel az osztrák nép messzemenően nem értett egyet, néhány megrögzött ősnácit leszámítva persze. Az a rengeteg szörnyűség tehát, ami 1938-tól 1945-ig történt (háború, politikai és faji üldözés), Németország számlájára írandó, a tárgyidőszakban Ausztria nem létezett, tehát el sem követhetett semmit. Következésképp háborús jóvátételre, áldozatok kárpótlására csakis a németek kötelezhetőek, az osztrák állam jogalanyisága hiányában mindezért nem viselheti a jogkövetkezményeket.

A moszkvai nyilatkozat ugyan emlegette az osztrákok felelősségét, ezzel sarkallva őket a Nagy Testvérrel való minél gyorsabb leválásra, Hitler-ellenes akciókra, ám az „első

áldozat” sok helyütt a végsőkig kitartott Führere mellett. 1945-ben ez is az ősnácik bűne lesz, nem az osztrák népé, természetesen. Az ősnácikat, közülük is a főfunkcikat a demokratizálódó parlament azonnal kizárja a választójogból, a kismácikat, a több mint ötszázezer volt párttagot azonban (a tisztviselőket, tanárokat 90 százaléka belépett az NSDAP-be) a második szabad választásra már visszalépteti a választói névjegyzékbe. Elvégre nem lehet azzal kezdeni a demokráciát, hogy bármely társadalmi csoporttól megvonjuk az alapjogokat, most, amikor éppen elkészítettük a diktatúrától! 1949-ben megalakulhat (főleg a volt nemzetiszocialistákból) a Függetlenek Szövetsége, a későbbi Szabadság Párt elődje. Érdekes módon a szocdemek támogatják volt üldözőik politikai legitimálását, méghozzá abból a praktikus megfontolásból, hogy ezzel a Néppárt szavazóbázisa csökkenni fog (végül az övék is csökken).

Dachau, Buchenwald közös élménye pár évre összekovácsolja még a demokratikus pártok egykor internált vezetőit, de beköszönt a hidegháború, és Ausztriában (is) a kommunizmus válik fő ellenségévé. 1945 táján még lehetett antifasiszta emlékműveket állítani, az ötvenes és hatvanas évek már a katonasírok felkutatásának jegyében telnek. És mennyi munka van azzal is! Csak Burgenlandban 160 helyen nyugszanak a hősök. Mivel a sírgondozás drága, a holttestek nagy részét egy-két helyre (pl. Kismarton) vonják össze, ún. gyűjtőtemetőkre. Ausztriában minden áldozat egyenlő, de a hősi halottnak megkülönböztetett tisztelet jár. Közel egymillió osztrák védelmezte fegyverrel a hazát, a Nyugatot, az európai kereszténységet az ázsiai veszedelemtől. Katona és katona között nem illik különbséget tenni csak azért, mert az egyiket a Wehrmacht, a másikat az SS kötelékébe sorozták be (kényszerrel), hiszen mindkettejük fegyvere Ausztriáért ropogott. Hogy Ausztria akkor épp nem volt? Vagy ezek szerint mégis volt? Aki ebbe beleköt, az csakis Moszkva-bérenc kommunista lehet. Persze, a szövetséges Nyugatot nem szabad fölöslegesen irritálni: Ha az ő szemüket bántja az SS, akkor elég annyit a sírkőre vésni, hogy ennyiedik meg ennyiedik páncélgránátos hadosztály. Sapieni sat.

Ausztria a Marshall-segélynél és saját diplomáciai ügyességének köszönhetően 1955-től önálló, semleges, prosperáló, mindinkább jóléti állam, amely „a demokrácia csodagyerekeiből” a hidegháborús feszültség és az ateista járvány közepette „a boldogok szigetévé” változik. Történelemlétkönyveiben továbbra is „az első áldozat” szerepében tündököl, költségvetéseiben továbbra sem szerepel háborús jóvátétel. Noha osztrák háborús bűnösben igazán nincs hiány, az ellenük lefolytatott eljárások száma már az ötvenes évek elején drasztikusan csökken, a hatvanas évekre pedig végleg elapad. Végül is mi fontosabb: a múlt hánytorgatása vagy a nemzeti közbéke? Az élet él és élni akar. Míg nem 1986-ban Ausztria világhíres fia, a béke barátja, a közszertetnek örvendő volt ENSZ-főtitkár, az örök mosolygó – államelnöknek jelölteti magát. Sőt: érdekes memoárkötetet ad ki sikeres életútjáról, amelyben szó esik ifjúkori náciellenességéről, fronton szerzett sebesüléséről, vaskeresztjéről, továbbá katonai alkalmatlanságáról, jogászdiplomamunkájáról, csak arról hallgat diplomatikusan, hogy 1942–45 között hol mindenütt szolgált. Ekkor kiborul a bili. Waldheim ott volt Szalonikiben, amikor zsidókat deportált az SS, Waldheim ott volt Boszniában, amikor szerbeket mészároltak az usztasák. Waldheim tagja volt a nemzetiszocialista diákszövetségnek, tagja a lovas SA-nak (vagy ha ő nem, a lova biztosan). Tagja volt, na és? Az osztrákok többsége nem rendül meg, Waldheim az ő emberük, egy közülük, egy a katonák nemzedékéből, majd bolondok lennének nem megválasztani államelnöknek. Waldheim különben is tagad: ő most hall először arról, hogy ilyesmik történtek, ő nem deportált, ő elhárított, dehogyan tudta,

hogy lengyel zlotyt osztanak szét az Auschwitzba küldött szaloniki zsidók között, hiszen ő ellenséges rádiójelentéseket jegyezgetett éjt nappallá téve, hat kilométerrel odébb. Boszniában sem mézárlassal, hanem hírszerzéssel meg tolmácsolással foglalkozott, az usztasák kítüntetése pedig (a Zvonimir-rendjel tölgykoszúval ékes ezüstkokozata) olyan plecsni, amit bárki megkapott, aki arra járt, és tette a dolgát. Ami pedig a lovas SA-t illeti, azt valaki tudtán kívül ráírta a katonai törzslapjára, egy barát vagy az apja, jót akartak neki, a nemzetiszocialista diákszövetségi tagságot dettó. Azon a fotón, ahol épp az első sorban masíroznak a mondott diákegylet (NSStBd) felvonulásán, azon sem ő van, valaki más. Akinek ennyi jó kevés, mosolyog a megválasztott elnök, az hallgassa meg a történéseket, ám vizsgálják ki őket, mi igaz mindebből, mi nem. És valóban: nem bizonyul rá, hogy akár egyetlen partizánt is megfojtott, egyetlen szerb falut is felgyújtott és porig égetett volna, mint ahogy a szaloniki állomáson sem látta őt, a fiatal főhadnagyt senki a bevagonírozások idején. De azt feketén-fehéren bebizonyítják a történések, hogy a fiatal főhadnagy beosztásánál és szolgálati helyénél fogva mindenről tudomással bírt. Waldheim (immár mosoly nélkül) bejelenti, hogy lám, nem követett el háborús bűnt, továbbá sajnálja, de valóban nem emlékszik semmire, egyébként pedig, honfitársai százezreihez hasonlóan, ő is csak a kötelességét teljesítette. Még mindig azt hiszi, hogy ezt szabad mondani. Csakhogy a fiatalok, az akkori harmincas-negyvenesek nem az Első Köztársaságban és a Harmadik Birodalomban szocializálódtak, mint szüleik és nagyszüleik, hanem a nyitott, demokratikus Ausztriában, és sem az amnéziát, sem a kötelességteljesítést nem nyalják be. Waldheim néppárti hívei „belföldi gyűjtogatókat” emlegetnek meg a „keleti part” (a New York-i zsidók) aknamunkáját, de az új nemzedék másként látja: ők az elnöki mikrovilágban az ország makrovilágát látják tükröződni. Az elfojtás stratégiáját, ami eddig konszenzuális volt, mert beválni látszott, de most, lám, Waldheim teljes külpolitikai elszigetelődéséhez és Ausztria teljes leértékelődéséhez vezet. A fiataloknak elégük lesz abból, hogy az osztrákok számítanak „a felejtés világrekorderének”.

Keletkezés

Jelinek nagyjából egyidős a Második Köztársasággal, és nagyjából fiatalokora óta dühíti az osztrák felejtéskultúra. Egyik legfontosabb regénye, *A HOLTAK GYERMEKEI (DIE KINDER DER TOTEN, 1995)* hátborzongató kísértetvilágnak ábrázolja Ausztriát. Amikor 2006 táján felkérést kap a Münchner Kammerspiele rendezőjétől, hogy készítsen színpadi adaptációt egy Buñuel-filmből (*AZ ÖLDÖKLŐ ANGYAL, 1962*), a dolog nehezen akar megszületni. Folyton ott motoszkál a fejében egy másik film, egy osztrák dokumentumfilm a rechnitzi tömeggyilkosságról (*AGYONHALLGATVA, 1994*). De hogyan kapcsolódjon össze a kettő? Más a fajsúlyuk, Jelinek nem dokudrámát akar, egyetemes érvényre törekszik (a zsidó munkaszolgálatosokból éppen ezért keletről küldött rabszolgák lesznek). Valahogy sikerül összehúznia a cipzárt, de csak félig, a darab eleje nincs meg. Egy brit újságíró sikerkönyve az iparbárok-műgyűjtő Thyssen családról (*THE THYSSEN ART MACABRE, 2006*) hozza ismét mozgásba az elakadt szöveget. A sikerkönyvben csupán egy röpke fejezet szól Rechnitzről, de ez a pár ponyvaízű oldal arról, hogy milyen szerepet játszik ott a gyilkosság alatt és után Margit Thyssen-Bornemisza de Káson et Impérfalva, elég ahhoz, hogy új színekkel gazdagítsa a darab szövetét. A rohonci embervadászat kontaminálódik továbbá a német nemzeti opera, *A BŰVÖS VADÁSZ* librettójának bizonyos elemeivel. Főleg olyan, vadászattal, ördöggel kapcsolatos, közismert szöveg- és áriarészek-

kel, amelyek ma már szerves alkotóelemei a német önazonosságnak. A jelineki szövegkompozíció generálbasszusát (a dionüszoszi őrtjögés és a szétmarcangoltatás makacsul ismétlődő motívumait) azonban Euripidész BAKKHÁNSNÖK-je szolgáltatja. Innen (és még egy sereg más görög és nem görög drámából) vétetnek Jelinek szereplői, a hírnökök. A hírnök ott is van a gyilkosság helyszínén meg nincs is, így aztán tud is beszélni róla meg nem is. Akar is híreket szolgáltatni meg nem is. A hírnök az átlagosztrák megszemélyesítője. Pontosabban szólva, nem a megszemélyesítője (itt nincsenek személyek, életrajzok, karakterek), hanem csak a hangja. És ahol az átlagosztrák belegabalyodik a saját híreibe, mert a szörnyűségre eleinte nem nagyon talál szavakat, ott Eliot és Nietzsche bugyog a száján, mákonyos verssorok (AZ ÜRESEK, 1925) és mámoros ditirambusok (ÍGY SZÓLOTT ZARATHUSTRA, 1885). Jelinek néha egy az egyben szövi bele vendégszövegeit a darab anyagába (pl. Eliotot angolul is), de sokszor elcsúsztatva, megforgatva őket. 2008-ra mintha ezt a sokszínű materiát sikerült volna egységes kompozícióvá szerveznie. A Harmadik Birodalom paroxizmusa, a pénz magamentő impériuma, az abszurdba hajló sírkeresés, mindez egy olyan népség hangján előadva, amely a határvidéken él, és állandóan a határon mozog, földrajzi értelemben nyugat és kelet, kulturális értelemben központ és perem, pszichológiai értelemben megszólalás és elhallgatás, hanghordozását tekintve cinizmus és elszörnyedés között lavírozva, a túlélés frivol művészetét gyakorolva, hol könnyeden, hol nehézkesebben. Miközben fejük fölött a valóságos történelem hullámai csapkodnak, a tudatukon is át- meg átcsap a nyelv, hatalmas barokk körmondatokba gabalyodva, elszólásokba bonyolódva közelítenek az iszonyathoz, hogy aztán ugyanilyen freudi mondatkígyókkal sebesen távolodjanak tőle, vagy éppen cserbenhagyja őket a kifejezés (*mit is akartam mondani?*), és ott maradjanak, mint egy rakás értetlenség. Nyelvi légtornászmutatványaikból nemegyszer kihallani a (pestihez nagyon hasonló) klasszikus bécsi kabaré konferansziéinak blódlíjeit is. Nagyjából ezek azok a tónusok (adjuk hozzájuk még a médiát is), amelyekre a jelineki (szatirikus) hangzásvilág épül. Már szinte kész a darab, amikor még egy kulcsmotívum belép: 2008-ban jelenik meg az INTERJÚ EGY KANNIBÁLLAL C. kötet, amely egy mai emberevő kéjgyilkos (Armin Meiwes) nem mindennapi életére és lelkivilágára vet fényt. Jelinek ebből a könyvből (no meg A BŰVÖS VADÁSZ-ból) állítja össze az ún. „Kannibál-dialógust”, amely mintegy sűrítve-sarkítva megismétli a darab mondandóját, ha valaki nem értette volna netán. Persze semmi naturalizmus, minden el van emelve, el van lökve az általános felé. Ahogy a nácik (a szónak nem csak metaforikus értelmében) felfalták a kelet-európai zsidóságot (testét, javait, kultúráját, emlékét) – és ezt Jelinek művésze (egy erőteljesen szarkasztikus csavarral) úgy állítja elénk, mintha az áldozatok igényelnék mihamarabbi eltüntetésüket –, úgy áll egymással szemben a ROHONC utójátékában két ember: az egyik falásra, a másik felfalásra készen, utóbbi részletes használati utasításokat is ad saját elfogyasztására és maradványai eltemetésére vonatkozóan. Ha a darab folyamán (csökkenő mértékben) felejtés és emlékezés, háritás és büntudat járja át egymást váltoáramszerűen, s járja egyszersmind körül a darab tengelymotívumát, az emberáldozatot, akkor az utójátékban megszűnik ez a határjárás, maga a határ is megszűnik humánus és bestialitás, menny és pokol között, sőt mintha ellenkezőjükre fordulnának a teológia helyviszonyai, és önnön ellentétébe csapna át a megváltás is. A 2009-ben publikált monstre szövegfolyam száz teleírt oldalt tesz ki.

A darabot a Münchner Kammerspiele mutatja be 2008 novemberében. A müncheni változat a teljes szövegnek mintegy harmada csupán (a jelenetekre tagolás, az alcímadás

a müncheni dramaturgtól ered), ezt fordítottam le 2009-ben, a társulat budapesti vendégszereplésekor. Az általam lefordított magyar változat az említett Kannibál-dialógussal bővült. A ROHONC (sokak szerint Jelinek legjobb darabja) komoly botrány- és sikerszerűt tudhat maga mögött. Münchenen kívül bemutatták Düsseldorfban, Bécsben, legújabbban Grazban és Zürichben is játsszák. Nemrég volt premierje Wrocławban, másorra tűzte a pozsonyi Szlovák Nemzeti Színház. Nálunk három éve adta elő egy alkalmi társulat felolvasószínházi formában egyetlen alkalommal, remekül.

Lann Inez

LAKJAK NÁLAD?

– Teljesen megváltoztál. Nem lesz jó vége ennek. Ide bármikor jöhetsz! A hálószobát használhatod ebédlőnek, előszobának, konyhának, nappalinak. Ugye nem füvezel? Hová lettél? Lakni kell, valahol élni, bárhol. Muszáj valamiféle felelős életkénelem, kislányom. Tényleg elköltöztél Dristól? Gondold meg. A kifutott tejet félrehúzd, ablakpárkányra teszed hűlni, és ott hagyod néhány évtizedre? Szerinted Dris ilyen életre vágyik? Szanaszét krumplihéj, csikkhegyek konzervdobozban. Össze kéne pakolnod a télikertben. Stócba rakni a lapokat. Minek ez a sok papír, rajz? Meg sem tudsz mozdulni, igaza van Drisnek, ne csodálkozz, ha szétmentek.

– Nem csodálkozom, anyuci.

– Így képtelenség élni. Kell egy fix pont, és rend. Tőled többet vártam ennél.

– Anyám, légy szíves, emlékezz vissza, dobozok közt éltem éveket, csekély mértékben jelenleg is, egyébként Dris barátja, Charls szívta el a kazal cigit tegnap éjszaka, fel-alá mászkált a lakásban, járőrözött, dohányzott, Írországban virrasztott a régi munkahelyén, ha robbantanak, ne érje felkészületlenül, jobb éberem várni be a bajt. Forgolódtunk a járkálásától, kialvatlanul keltünk, inspekciósan. Charls addigra elaludt a télikert fűzfából font karosszékében, a szobafenyő alatt, piros pólóján olajos tonhal száradt. Éjjel evett, nyitogatta a hűtőt, az ajándékba hozott csokit bontotta fel először, tartogattuk, gondoltuk, beosztjuk, eltesszük másnapra a Balaton szeletet; Charlst ebédre hívtuk, vacsorára érkezett, s hogy ne állítson be üres kézzel, vett csokit, a söröket útközben megitta egy padon, aztán bement a Kiadó elnevezésű kocsmába, félóránként hívott minket, már úton van, nehezen talál el hozzánk. Nyolcra futott be részegen. Charls éjjel megkívánta, kibontotta, amit nekünk hozott, miközben cukros. Inzulinozza magát. Még nem dobtam ki a tonhalszagú konzervdobozt, amit este felbontott, beledohányozta a cukorbetegséget, odatömködté az ajándék csokipapírt. Emlékezz vissza, amikor összekerültünk, Dris nem ürített ki nekem szekrényt, megkaptam a kissozobát dugig a mamája éjszakai sóhajtozásával. Mama itt élt együtt a hasnyálmirigyrákkal és az írógépevel, néha megszereltette, az volt a mennyország, a szex, ha jól zökkentek be a szóközök. Megkaptam mama mennyországát, kifeküdt, kényelmetlen ágát, hozzá Dris könyveit, valójában